

Venkovits Balázs

Új Európa, új szövetségek. Az amerikai–magyar kapcsolatok 1989 utáni változásairól

Az 1989-es kelet-európai változások a teljes nemzetközi politikai rendszer átstrukturálását tették szükségessé. A hidegháború utáni korszak ugyanis számos kérdést vetett fel a korábbi kelet–nyugati kapcsolatokat illetően. Az 1989-es fordulat egyértelműen befolyásolta az Egyesült Államok vezetőinek gondolkodását és a kelet-európai országok politikai orientációját is. John C. Whitehead amerikai külügyminiszter-helyettes már egy 1988-as beszédében hangsúlyozta: „Kelet-Európa óriási változások küszöbén áll [...] Amikor ez bekövetkezik, veszélyeket és lehetőségeket is jelent majd az Egyesült Államok számára. Nekünk el kell kerülnünk a veszélyeket, és ki kell használnunk az adódó lehetőségeket.”¹ Ez a hozzáállás meghatározó maradt az USA kelet-európai politikájában az elkövetkezendő években: elsődlegesen a régió stabilitásának fenntartása, emellett a gazdasági kapcsolatok fejlesztése, erősítése kulcsfontosságú volt mindkét oldal számára.

A hidegháború lezárása az amerikai–magyar viszonyt is átalakította. Magyarország jelentős részt vállalt a változások előidézésében és vezető szerepet játszott az átalakulás első periódusában is. Az Egyesült Államok támogatása meghatározó volt Magyarország egyik sarkalatos célja, a nyugati integráció elérésében. A korábbi hidegháborús ellenfelek partnerré, majd szövetségessé váltak. A hidegháború utáni kontextusban az amerikai–magyar viszony alakulása nemcsak a magyarországi változások központi mércéje, de jól mutathatja a nemzetközi kapcsolatok prioritásaiban bekövetkezett átalakulásokat is.

Mind az amerikai, mind a magyar vezetés új kérdésekkel és új lehetőségekkel szembesült. Az Egyesült Államoknak meg kellett találnia a megfelelő politikai álláspontot a kétpólusú világrend lebontása után. Ennek keretében történt meg a volt hidegháborús ellenfelekkel, a kelet-európai országokkal létesített kétoldalú kapcsolatok újraértékelése. Ugyanakkor, a kelet-európai országok hozzáláttak mind politikai, mind gazdasági rendszerük átalakításához. Az ehhez kapcsolódó

¹ John C. Whitehead, „The U.S. Approach to Eastern Europe: A Fresh Look.” (Washington D. C.: United States Department of State, 1988.) Továbbiakban: Whitehead, „US Approach”.

folyamatok egyértelmű nyugati orientációról tanúskodtak, és az Egyesült Államok kiemelkedő partnerré vált a változások véghezvitelében.

Alapkérdésként vetődött fel, hogy az USA hajlandó-e biztosítani a Marshall-segélyhez hasonló pénzügyi segítséget a régió országainak, és hogy milyen típusú együttműködés alakulhat ki az Egyesült Államok és a most már független külpolitikát folytató Magyarország között. A rendszerváltást követően bekövetkezett változások gyorsak és sok esetben még az események bekövetkezése előtt is megjósolhatatlanok voltak. Éppúgy igaz ez a kelet-közép-európai térségre (gazdasági, politikai átalakítások, NATO és Unió-bővítések), és az Egyesült Államok külpolitikájára vonatkozólag (gyengülő Oroszország, a terrorizmus meg erősödése.) Következésképpen az amerikai–magyar viszony is többször alapvető változásokon ment át az elmúlt időszakban.

A kapcsolatok normalizálódása 1989 előtt

A kétoldalú kapcsolatok rendszerváltás előtti ismerete lényeges, hiszen a hirtelen jött átalakulások idején Magyarország helye nagyban függött a korábbi évek eseményeitől és a kétoldalú kapcsolatok helyzetétől. Ugyanakkor elengedhetetlen az is, hogy megismerjük az Egyesült Államok kelet-európai külpolitikai stratégiáját a hidegháború alatt, hiszen a fordulat utáni új hozzáállás nagyban támaszkodott a korábbi évek politikájára.

A két állam közötti diplomáciai és gazdasági kapcsolatok már 1989 előtt helyreálltak, illetve fejlődtek. Azonban a rendszerváltással a kapcsolatok változása, a két ország közötti együttműködés, Magyarország nyugati orientációja egyre nyilvánvalóbbá vált és a független magyar külpolitika kialakulásával több korábbi nehézség is megszűnt. Magyarország esetében már az 1970-es évektől megfigyelhető volt egyfajta távolodás Moszkvától, a folyamat azonban nem teljesedhetett ki a 90-es évek elejéig. Magyarország érdekében állt már korábban is, hogy jó kapcsolatot tartson fenn az Egyesült Államokkal és a befolyáskörébe tartozó intézményekkel, például a Nemzetközi Valutaalappal. A korábbi „normalizáció” jó példái a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény (MFN) biztosítása Magyarország számára, a hivatalos, politikai megbeszélések és látogatások sorozata, vagy a Szent Korona 1978-as visszaszolgáltatása.² Utóbbi eseményt az amerikai Külügyminisztérium is vízválasztónak tekinti: „a Korona visszaadása jelezte a két ország közötti kitűnő kapcsolatok kezdetét.”³ Magyarországnak le-

2 A normalizálódás fontosabb lépéseiről, a meghatározó találkozókról, egyezményekről, illetve a Szent Korona visszaszolgáltatásáról részletesebben lásd: *Glant Tibor*, *A Szent Korona amerikai kalandja 1945–1978*. (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997.)

3 Háttérinformáció Magyarországról az USA Külügyminisztériumának honlapjáról. Elérhető: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/26566.htm#relations>. 2007. 02. 02. Továbbiakban: „Background Note.”

hetősége volt, hogy intenzív politikai és gazdasági kapcsolatokat építsen ki a nyugati államokkal.⁴ Moszkva nem ellenezte már, hiszen a gazdasági problémákra egyre kevésbé lehetett más gyógyírt találni. Éppen ezért fontos, hogy az amerikai–magyar kapcsolatok fejlődését a szélesebb hidegháborús kontextusban értelmezzük, láthatóvá téve, hogy az általános viszony Washington és Moszkva között döntően meghatározta Budapest és Washington viszonyát is.

Jó példa ezen változások illusztrálására a magyar törekvés a Nemzetközi Valutaalapba és a Világbankba történő belépésre. A Szovjetunió ellenezte Magyarország jelentkezését ezekbe a szervezetekbe, azonban a 80-as években már nem volt rá lehetőség, hogy megtiltsa.⁵ A legfontosabb kérdéssé e területen az vált, vajon a Szovjetunió engedi-e a nyugati államokkal, főként az USA-val létesített jó kapcsolatok további fejlesztését. Ahogyan az egyre inkább egyértelművé vált, a szovjet vezetés a 80-as évek végére már nem volt olyan pozícióban, hogy megakadályozza az amerikai–magyar közeledést.

Szintén lényeges kérdés volt, hogyan viszonyul az Egyesült Államok Kelet-Európához, és meddig megy el a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésében. A hidegháború alatt az USA az ún. „megkülönböztetés” (*differentiation*) politikáját alkalmazta a régióval kapcsolatban. Ennek lényege, hogy az Egyesült Államok nem próbálja meg erővel megváltoztatni az európai status quót, azonban támogatja azokat a kormányokat vagy nem hivatalos mozgalmakat, amelyek előtérbe helyezik az emberi jogok fontosságát, a politikai pluralizmust és a piacgazdaságot.⁶ Ennek a politikának a gyakorlására, illetve átértelmezésére nyílt lehetőség 1989 folyamán. Ugyanakkor az Egyesült Államok külpolitikájában lévő prioritások is egyértelműek voltak. Ahogy Charles Gáti írja: „Ha a Kongresszusnak vagy a Külügyminisztériumnak döntenie kell, hogy Salvador vagy Magyarország számára biztosítson-e valamilyenfajta gazdasági segítséget, akkor Salvadort fogja támogatni.”⁷ Ahhoz, hogy ezen a politikán az Egyesült Államok változtasson, és valóban támogassa a kelet-európai reformokat, nagyléptékű változásokra volt szükség. Ezekre (mint pl. a többpártrendszer kialakulására) 1989–90-ben került sor.

4 L. Békés Csaba, „Back to Europe: The International Background of the Political Transition in Hungary, 1988–1990”. Elérhető: www.rev.hu/html/en/studies/transition/roundtable_bekes.htm. 2006. 10. 20. Továbbiakban: Békés, „Back to Europe.”

5 Bővebben l. Fülöp Mihály és Sipos Péter, Magyarország külpolitikája a XX. században. (Budapest: Aula, 1998.)

6 A megkülönböztetés politikájáról részletesebben ld.: Charles Gáti, „Eastern Europe on its Own.” in: *Foreign Affairs*, Vol 68, No. 1 (1988).

7 Uo.

Kezdeti amerikai reakciók a kelet-európai változásokra

Az, hogy Kelet-Európában alapvető változások zajlanak, már látható volt a 80-as években. Azonban ezek intenzitása, és az, hogy milyen gyorsan vezetnek azok az egész rendszer megingásához, majd összeomlásához, a legtöbb elemző számára meglepetés volt. Erre jó példa, hogy az amerikai Külügyi Bizottság 1989. júniusi meghallgatásán a Berlini Fallal kapcsolatos jóslatok is messze lebecsülték azt, ami valójában történt. Charles Gáti a bizottság elnökének, Lee H. Hamiltonnak a Berlini Fallal kapcsolatos kérdésére válaszolva kijelentette, hogy a Fal le fog omlani:

Gáti: Az én életem során. [...] Sőt az öné alatt.

Hamilton: Ez nagyon biztató. És milyen jóslatokkal tud szolgálni az életemmel kapcsolatban?

Gáti: Inkább nem nyilatkoznék. [Nevetés.]⁸

A Berlini Fal néhány hónapon belül leomlott.

Whitehead 1986-ot követően meglátogatta az összes Varsói Szerződéshez tartozó országot, hogy azok gazdasági és politikai állapotáról tájékozódjon. Magyarországot és Lengyelországot úgy jellemezte, azok már elindultak a liberalizáció útján. Véleménye szerint az Egyesült Államoknak lehetősége van arra, hogy befolyásolja az eseményeket és legfontosabb törekvésként kiemelte annak jelentőségét, „hogy a kelet-európai országok a Nyugat felé forduljanak gondjaik megoldásával, és a jelentős gazdasági és politikai változások maradandó és békés módon menjenek végbe.”⁹ A külügyminiszter-helyettes szerint a legnagyobb gondot az élet szinte minden területén jelenlévő elavult központi ellenőrzés jelentette. Ugyanakkor hangsúlyozta a reformok és változás lehetőségét a régióban. Whitehead szerint az emberi jogok (így például a magyar kisebbséggel való bánásmód) és a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése meghatározó szerepet kapnak az amerikai és kelet-európai együttműködésben. Ugyanakkor azt is megemlíti, az adott helyzetben „a kelet-európai országok főleg gazdasági támogatást várnak tőlünk.” Ez valóban igaz volt, hiszen a politikai változások továbbviteléhez nélkülözhetetlen volt a gazdaság rendbetétele. Ez a kettős hangsúly jellemző volt az amerikai álláspontra a továbbiakban is: a politikai pluralizmus és demokrácia támogatása, illetve a gazdasági kapcsolatok fejlesztése két fontos alappillér maradt.

Bush elnök 1989. májusi mainzi beszédét hasonló retorika jellemezte. Hangsúlyozta, olyan változások indulhatnak be, amelyek Európa újraegyesítéséhez

8 House of Representatives, „Developments in Eastern Europe.” Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe and the Middle East. Washington D. C. 1989. június 27. Saját fordítás. Továbbiakban: „Developments in Eastern Europe”.

9 Whitehead, „US Approach”

vezethetnek. Ugyanakkor már itt is megmutatkozott az amerikai politika óvatossága, s az, hogy ebben az időszakban még nem vált egyértelművé, a szovjet vezetés mennyire lesz engedékeny a kelet-európai változásokat illetően. Bush hangsúlyozta a többpártrendszer kialakításának fontosságát, a Berlini Fal lebontásának jelentőségét, de mindvégig odafigyelt arra, nehogy azzal vádolják, ő provokálja az eseményeket: „A szovjeteknek tudniuk kell, nem az a célunk, hogy az ő törvényes rendszerüket aláássuk.”¹⁰ A demokratikus átalakulást hosszú folyamatként képzelte el, ahol az USA-nak és a NATO-nak fontos szerep jut majd.

Néhány hónappal később Bush Magyarországra érkezett. Ő volt az első hivatalban lévő amerikai elnök, aki látogatást tett az országban. A korábbi óvatos álláspontot továbbra is fenntartotta. Az Egyesült Államok célja a gazdasági és politikai liberalizáció volt, de ezt úgy szerették volna elérni, hogy közben nem sérítik a Szovjetunió érdekeit, és nem okoznak biztonságpolitikai problémát Moszkvának. A Marx Károly Közgazdasági Egyetemen Bush gazdasági és technikai segítségnyújtást ígért, támogatást a magánszektor fejlesztéséhez, és a korábbi gazdasági megszorítások eltörlését (az 1974. évi kereskedelmi törvény Jackson–Vanik-kiegészítése), hogy „biztosítsák Magyarország számára a legliberálisabb hozzáférést az amerikai piachoz a lehetséges leghosszabb ideig.”¹¹ Bush szintén kilátásba helyezte a tudományos, és környezetvédelmi együttműködés lehetőségét is. Mikor Pozsgay Imre megkérdezte, hogyan sikerült a beszéde, Bush így válaszolt: „Az emberek ébren maradtak. Ez elég jónak számít egy egyetemen.”¹²

Mivel a változások gyorsan történtek, az amerikai külpolitikának rövid ideje volt a válaszlépések kidolgozására. A washingtoni vezetés sok kritikát is kapott, amiért nem reagált gyorsabban. Bush útjával egy időben körvonalazódott az új amerikai külpolitika. A korábban bemutatott „megkülönböztetés” politikáját alkalmazták a továbbiakban is, azonban kissé átalakított formában. Magyarország és Lengyelország, mint a reformok területén élenjáró országok, fontos szerepet kaptak. Curtis W. Kamman, a már említett, Hamilton-féle bizottsági meghallgatáson, két tábort különböztetett meg Kelet-Európában. „Az egyik magában foglalja Magyarországot, Lengyelországot, és kisebb mértékben a Szovjetuniót, a másik azokat az országokat, amelyek visszautasítják a változást: Csehszlovákia, NDK és Bulgária.”¹³ (Romániát külön kezelték, hiszen az a reformok minden aspektusát visszautasította.) A többpártrendszer, az új alkotmány, a szólásszabadság biztosítása területén tett lépések Magyarországon és Lengyelországban pozitív értékelést kaptak az USA-tól. Ez a fajta csoportosítás azért volt lényeges, mert az Egyesült Államok fenntartotta a megkülönböztetés politikáját, de most

10 *George Bush*, „Proposals for a Free and Peaceful Europe.” Mainz, NSZK, 1989. május 31.

11 *George Bush*, „Speech at Karl Marx University, Budapest, July 12, 1989.” In: *New York Times*, 1989. július 13.

12 „Hungarians Acquaint Barbara Bush with One of Their Points of Light.” In: *New York Times*, 1989. július 13.

13 „Developments in Eastern Europe.”

már nemcsak a szovjet döntéshozóktól való relatív függetlenséget vették figyelembe, hanem azt is, hogy egy adott ország milyen messzire megy el a politikai, gazdasági átalakítások területén. E politika alapján Magyarország kedvező elbírálásra számíthatott és kiemelkedő részt kapott az USA kelet-európai politikájában.

Az óvatosság és a feltételes segítségnyújtás mellett a döntéshozók azt is hangsúlyozták, az Egyesült Államok lehetőségei végesek, és a kelet-európai országok nem számíthatnak a Marshall-tervhez hasonló szubvencióra. Egyaránt kiemelték a nyugat-európai országok, a nemzetközi szervezetek és a NATO felelősségét, illetve a „teher” megosztásának fontosságát. A magyar és lengyel reformok elismerésül az Egyesült Államok létrehozta az ún. „Polish and Hungarian Democracy Initiative of 1989”-t.¹⁴ A dokumentum elismerte az eddigi nagy horderejű lépéseket, és segítséget ígért a további reformokhoz. A kezdeményezés több szempontból is figyelemre méltó: támogatta a demokratikus intézmények, a többpártrendszer kialakítását, a gazdasági reformokat és a magán-szektor fejlesztését. A segítségnyújtás folytatását a további reformok bevezetéséhez kötötték.

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a gazdasági segítségnyújtás nélkülözhetetlen az átalakulás folytatásában: „Ha a Lengyelország és Magyarország számára biztosított amerikai támogatás segít megerősíteni a demokratikus átalakulást Kelet-Európában, és így hosszútávon csökkenti a Nyugatra irányuló katonai fenyegetettséget, akkor már okosan elköltött pénz volt”¹⁵ – hangsúlyozták a korábban már kétszer említett bizottsági ülésen Washingtonban.

Gazdasági kapcsolatok

A gazdasági kapcsolatok megfelelő kiépítése, az amerikai gazdasági segítségnyújtás fenntartása fontos volt mindkét oldal számára. „Ellentétben azzal, amit nemrég Kínában tapasztaltunk, ezekben az országokban korábban és gyorsabban zajlik a politikai átalakulás, mint a gazdasági. Sőt, minden bizonyíték arra utal, a legnagyobb gond és legfőbb napirendi pont ezen országok számára a gazdasági reform lesz”¹⁶ – jelentette ki Kamman. A politikai és gazdasági reformok szorosan összefonódtak. Magyarországon a legtöbben az életkörülmények gyors javulását várták a rendszerváltástól. Ehhez képest sokaknak csalódást okoztak a gazdasági életben bekövetkezett változások. Az ebből eredő nehézségek megoldásához, a világ legnagyobb gazdasági hatalmától remélt segítség központi szerepet kapott.

14 „House of Representatives, Polish and Hungarian Democracy Initiative of 1989.” 101st Congress, 1st Session. 1989. október.

15 „Developments in Eastern Europe.”

16 „Developments in Eastern Europe.”

Az USA vezetése fontosnak tartotta a kelet-európai országok számára biztosított pénzügyi és szakértői támogatást.¹⁷ Azonban gyakran lehetett hallani olyan washingtoni véleményeket is, miszerint az átalakulás előmozdítása főleg a nyugat-európai országok feladata. Egy esetleges Marshall-terv szóba sem jöhetett, mert pénzügyi szakértők szerint a régió helyzete teljesen más volt, mint Nyugat-Európáé a 2. világháború után (hiszen nem volt például közvetlen szovjet fenyegetettség.) A Külügyi Bizottság ugyan elfogadott egy pénzügyi csomagot, de költségvetési problémákra hivatkozva kizárták a további pénzügyi segély folyósításának lehetőségét.¹⁸ Ettől függetlenül, az Egyesült Államok nélkülözhetetlen segítséget nyújtott Magyarországnak: multilaterális hozzájárulás irányításában, befektetések formájában és gazdasági szakértők biztosításával.

Ebben fontos szerepet töltött be egy 1989-es törvény, az ún. SEED Act.¹⁹ A program célja az volt, hogy „hozzájárjon a demokratikus intézmények és a politikai pluralizmus kialakulásához,” és „segítse a szabadpiac-alapú gazdasági rendszer fejlődését.”²⁰ Három évvel később, a Legfőbb Állami Számvevőszék által készített programértékelés szerint „Lengyelország és Magyarország különösen érdemesnek bizonyult a kezdeti támogatásra, amiért vezető szerepet töltek be a kommunizusból demokráciába és piacgazdaságba történő átmenetben.”²¹ 1989 és 1993 között a SEED Act több mint 136 millió dollárt biztosított gazdasági átalakításra és a magánszektor fejlesztésére. Ez az összeg számottevő volt, azonban a Számvevőszék értékelése szerint sem volt egyértelműen sikeres: „a program megfelelő volt a kezdeti szakaszban, azonban ahogyan a körülmények változtak [...] néhány feltételezés, amire az USA segítségnyújtását alapozta, irreálisnak bizonyult.” A gazdasági feltételek romlottak, a külföldi beruházások nem hozták meg a várt eredményeket és az átutalással is voltak problémák. Ezzel együtt ez a fajta segítség fontosnak bizonyult, főleg ha az amerikai támogatás többi elemével együtt értékeljük: kölcsönöket, technikai segítségnyújtást biztosítottak, illetve szakértői együttműködést a nemzetbiztonság, szabad média, környezetvédelmi szabályozások, az oktatás és egészségügy területén is.²² Az Amerikai Kereskedelmi Kamara (*American Chamber of Commerce*) 1989 év

17 Az 1989 és 1991 közötti időszakban nyújtott amerikai gazdasági segítségnyújtásról részletebben ld.: *Magyarics Tamás*, „Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolatai a Vasfüggöny lebontásától a Szovjetunió felbomlásáig, 1989–1991.” In: *Frank Tibor*, szerk., *Gyarmatokból Impérium. Magyar kutatók tanulmányai az amerikai történelemről.* (Budapest: Gondolat Kiadó, 2007.)

18 *L. Borhi László*, „Az Egyesült Államok és Kelet-Európa, 1989.” In: *História*, 2001/04.

19 Support for East European Democracy Act of 1989 – „Támogatás a kelet-európai demokráciának.”

20 Support for East European Democracy Act of 1989. Public Law, 101–179, 101st Congress, 1989. november 28. Saját fordítás.

21 United States General Accounting Office, „Economic Transition and U.S. Assistance: Report to Congressional Committees.” (Washington, D. C.: The Office, 1992.)

22 „Background Note.”

végi létrehozása is hozzájárult a gazdasági átalakulás megkönnyítéséhez (Magyarországon hozták létre az elsőt a régióban). Az AmCham célja, hogy a kamara legyen az amerikai és nemzetközi üzlet legfőbb képviselője Magyarországon.²³ A tagjai által 1989 óta Magyarországon befektetett összeg több mint 17 milliárd dollár. Ez is jól mutatja, hogy a gazdasági átalakuláshoz nyújtott segítség nem elsősorban segélyek, sokkal inkább befektetések formájában nyilvánult meg a két ország közötti gazdasági kapcsolatokon belül.

A kezdeti amerikai segítségnyújtás központi szerepet töltött be a magyarországi átalakulásban. Később azonban, összhangban az általános magyar külpolitika céljaival és az európai integrációs törekvésekkel, az Európai Unió vált az első számú gazdasági partnerré. Ez még inkább meghatározóvá vált Magyarország uniós csatlakozása után, hiszen ekkor több kétoldalú egyezményt fel kellett bontani az amerikaiakkal. Az USA ugyanakkor Magyarország legfontosabb tengerentúli kereskedelmi partnere lett, és az amerikai befektetések ma is számottevőek a magyar gazdasági életben.²⁴

Mindemellett, ha a gazdasági prioritások változtak is, még mindig az Egyesült Államok maradt a legfontosabb partner biztonságpolitikai kérdésekben, hiszen Amerikát tekintették az egyetlen olyan szövetségesnek, aki képes az esetleg kialakuló konfliktusokat rendezni.²⁵

A politikai kapcsolatok alakulása

A két ország közötti politikai kapcsolatok óriási átalakuláson mentek át az elmúlt 17 évben. Lényeges felsőszintű látogatásokra került sor, alapvető fontosságú egyezmények születtek, és néhány kisebb konfliktustól és a vízumkérdéstől eltekintve a két ország közötti viszony végig jónak mondható. A közeledés és a jó kapcsolatok egyik legjelentősebb lépése volt Magyarország NATO-csatlakozása, mely során, mindössze tíz évvel a rendszerváltás után, a két hidegháborús ellenfél szövetségessé vált (a történelem során először.)

Az 1990-es évek elejétől a magyar külpolitikának három alapvető célja volt: a nyugati integráció, a jószomszédi viszony fejlesztése, fenntartása és a magyar

23 „History of Amcham Hungary.” Elérhető: <http://www.amcham.hu/about/default.asp>. 2006. 10. 04.

24 További információ a Külügyminisztérium honlapján: <http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Ketoldalukapcsolatok/ketoldalikapcsolatok.aspx?d=Politikai+kapcsolatok&c=4&z=Amerika>. 2007. 01.17. Továbbiakban: Külügyminisztérium.

25 L. *Magyarics Tamás*, „Magyarország és a transzatlanti kapcsolatok.” In: *Ferenc Gazdag and László Kiss J.*, szerk., *Magyar külpolitika a 20. században.* (Budapest, Zrínyi Kiadó. 2004.) 253.

kisebbség támogatása.²⁶ Igaz ez még akkor is, ha maguk a prioritások a különböző kormányok vezetése alatt változtak. Ha a nyugati integráció szempontjából értékeljük az elmúlt 17 év magyar külpolitikáját, elmondhatjuk, az sikeres volt, hiszen sikerült csatlakoznunk azon szervezetekhez, amelyekhez csatlakozni akartunk. Ebben jelentős részt vállalt az Egyesült Államok.²⁷ A nyugati integrációval kapcsolatban alakulhat(ott) ki egy érdekes kérdés arra vonatkozóan, hogy Magyarország az általános transzatlanti kapcsolatok iránt váljon-e elkötelezetté (az USA meghatározó irányítása alatt), vagy sokkal inkább „csak” Európa felé forduljon. Különösen érdekes dilemma ez akkor, ha biztonságpolitikai kérdésekről van (volt) szó, és ha esetleg az országnak nyíltan kell vállalnia valamelyik oldal iránti elkötelezettségét (mint például az iraki háborúval kapcsolatos állásfoglalás esetén.)²⁸

Több felsőszintű találkozóra is sor került a két ország vezetői között a rendszerváltást követően. George Bush 1989-es látogatásáról már korábban is volt szó. Antall József többször járt az Egyesült Államokban, 1990-ben Bush elnök fogadta, a következő évben pedig az ENSZ Közgyűlésén mondott beszédet. Göncz Árpád, illetve Antall óta az összes magyar miniszterelnök látogatást tett az Egyesült Államokban. Bill Clinton 1994-ben Budapesten, 1996-ban pedig Taszáron volt. Kiemelkedik még George W. Bush 2006-os budapesti látogatása, amikor az 1956-os magyar forradalomra is emlékezett. Miniszterek közötti látogatásokra is gyakran sor került, illetve a két ország törvényhozása között is jó kapcsolat alakult ki. A két ország képviselői közötti találkozók fokozatosan a vízumkérdés vált a legfontosabb és talán egyedüli megoldatlan kérdéssé.

A magyar kormány már 1990-ben eltörölte az amerikai vízumkötelezettséget, az Egyesült Államokba utazó magyarok számára azonban még mindig vízum szükséges (habár annak igénylését megkönnyítették.) Magyarország EU-csatlakozása változást hozhat az amerikai vízumpolitikában, hiszen az Európai Unió érdeke is az, hogy a tagországok egyenlő lehetőségekkel rendelkezzenek ezen a területen is. A legújabb fejlemények arra engednek következtetni, hogy Magyarország hamarosan felkerülhet a vízummentességet élvező országok listájára.²⁹ Ugyanakkor azt is el kell ismernünk, hogy a magyar utazók is hozzájárultak az USA effajta politikájához: sokan nem térnek vissza a vízum lejártja után, és az

26 L. pl. *Dunay Pál*, „Az átmenet magyar külpolitikája.” In: *Ferenc Gazdag and László Kiss J.*, szerk., *Magyar külpolitika a 20. században.* (Budapest, Zrínyi Kiadó. 2004.) 226

27 Ugyanakkor elmondhatjuk, hogy a kisebbségi ügyek is fontosak voltak Washington számára és figyelmet kapott például a magyar kisebbség helyzete is. Ez azért is fontos volt az USA számára, mert a kisebbségi ügyekből származó konfliktusokat biztonságpolitikai kockázatként kezelték. L. pl.: *Zbigniew Brzezinski*, „America’s New Geostrategy.” In: *Foreign Affairs*, Vol 66, No. 4 (1998), 686.

29 2008. március 17-én Magyarország és az USA Egyetértési nyilatkozatot írt alá, amely egy fontos lépés a vízummentességi programban való részvétel irányába.

elutasított vízumkérelmek aránya is a megengedett százalék felett van Magyarországon.³⁰

Az amerikai–magyar kapcsolatot és bizonyos mértékben az utazást is érintő változásokat is eredményeztek a 2001. szeptember 11-i terrortámadások. Az ez után megindított amerikai terrorellenes háború, főként az Irak ellen tervezett akció súlyos kérdést vetett fel Magyarország számára. Ahogy Dunay írja: „Bekövetkezett az, amit Magyarország – hasonlóan a többi integrálódni vágyó kis és közepes országhoz – mindig igyekezett elkerülni. Nevezetesen, hogy választania kelljen olyan államok között, amelyek külpolitikája számára vonatkozási pontként szolgál.” Jelen esetben az Egyesült Államok és olyan fontos európai hatalmak között, mint például Németország. Magyarország az amerikai álláspont mellett kötelezte el magát, kinyilvánítva, hogy biztonságpolitikai kérdésekben még mindig az Egyesült Államok az irányadó partner, illetve azt is, hogy az Európai Uniónak hosszú utat kell még bejárnia egy egységes külpolitika kialakításáig. A kelet-európai országok választása és a német vagy francia ellenállás az amerikai háborús tervek ellen vezetett Donald Rumsfeld, akkori védelmi miniszter kijelentéséhez, miszerint a kelet-európai országok egy „új Európát” alkotnak. Érdekes ez, hiszen éppen a korábbi hidegháborús ellenfelekre vonatkozik, ők váltak az Egyesült Államok fontos partnerévé Európában.

Immár szövetségben: Magyarország, az USA és a NATO

A Szovjetunió összeomlásával, a Varsói Szerződés felbontásával a NATO korábbi szerepe alapvetően megváltozott. Az 1990 utáni időszak egyik központi kérdése az volt, milyen változtatásokra lesz szükség ahhoz, hogy a szövetség a hidegháború utáni korszak követelményeinek is megfeleljen. A vasfüggöny lebontása nemcsak történelmi lehetőségeket biztosított Európa újraegyesítésére, de a régió stabilitására is veszélyt jelentett. A korábbi Varsói Szerződésben résztvevő országok integrálása a szervezetbe egyfajta megoldást jelentett a régió stabilizálására. Így elmondhatjuk, a NATO bővítése az akkori tagok és a keleti tömb országainak számára is elengedhetetlen volt. Magyarország számára a NATO új lehetőséget jelentett a kommunista múlttól való elszakadásra, döntően hozzájárult a nyugati integrációjához, és biztonsági garanciát jelentett. Az Európai stabilitás megőrzésében és a NATO bővítésében kiemelkedő részt vállalt az Egyesült Államok.

Egy, az amerikai Külügyminisztérium által kiadott dokumentumban négy érvet soroltak fel a bővítés mellett: a NATO-bővítés Amerika biztonságát szolgálja, erősíti a szervezetet, segít megszilárdítani a demokráciát és stabilitást Közép-

30 Külügyminisztérium.

Európában, és eltörli a hidegháborús választóvonalat.³¹ Thomas G. Paterson szerint a bővítést favorizáló amerikai döntés mögött belpolitikai megfontolás is állt, hiszen Clinton számított a kelet-európai származású amerikaiak szavazataira az 1996-os választáson. Ugyanakkor Clinton már 1994-ben kijelentette: „a NATO keleti bővítése nem kérdés többé, csupán az, hogy mikor és hogyan megy végbe.”³²

Magyarország az első körben csatlakozott a Partnerség a Békéért programhoz, amely a teljes jogú tagság előszobájának számított. 1997-ben megindultak a csatlakozási tárgyalások, majd ezek lezárásával, illetve a sikeres népszavazás után, Magyarország (Lengyelország és Csehország mellett) 1999 márciusában csatlakozott a szervezethez. Koszovóban Magyarország és az Egyesült Államok immár szövetségesként működött együtt különböző katonai műveletekben.

A tagság alapvető változtatásokat követelt meg a magyar hadseregben. Ebben nyújtottak segítséget az amerikai tanácsadók is. Ugyanakkor az Egyesült Államok többször kritizálta is a magyar haderő-átalakítást. Ezzel kapcsolatban alakult ki nézeteltérés Amerika és Magyarország között például 2001-ben. A magyarok a svéd Gripeneket favorizálták az amerikai F–16-osokkal szemben, és ez negatív hatással volt az amerikai–magyar viszonyra. Jeszenszky Géza, akkori nagykövet szerint ez a döntés csalódást okozott az Egyesült Államokban:

Amerikai részről NATO-tagságunk támogatásakor az volt a kiinduló axióma, hogy a közép-európai országok gazdaságilag az EU-hoz húznak, biztonságpolitikailag viszont az USA-hoz. Az F–16-osok elvetése ezt az alapvető képletet zavarta meg. Az amerikaiak csalódottságának további eleme volt, hogy benyomásaik szerint Magyarország nem vette komolyan a védelmi, katonai szempontokat, s egy hadiipari termék beszerzésekor nem annak katonai használhatóságát tekintette prioritásként.³³

Magyarország NATO iránti elkötelezettségét Washington megkérdőjelezte és ez kisebb lehülést okozott az amerikai–magyar viszonyban.

A NATO továbbra is elsődleges a régió számára. Magyarországnak az is céljává vált, hogy a bővítés ne álljon meg, hanem tovább folytatódjon kelet felé, a szomszédos országokat is bevonva. Bár vannak tervek egy európai védelmi rendszer kiépítésére, a NATO még mindig fontos szerepet játszik (illetve konfliktusok esetén játszana) az európai stabilitás fenntartásában. Akárhogyan is változik a NATO feladata a jövőben, az mindenképp elmondható, hogy a szervezet keleti bővítésével egy fontos lépés történt a hidegháborús választóvonalak eltörlésére.

31 „The Enlargement of NATO. Why Adding Poland, Hungary, and the Czech Republic to NATO Strengthens American National Security.” Public Information Series, United States Department of State, Bureau of Public Affairs, 1998.

32 *Thomas G. Paterson*, *American Foreign Relations*. (Boston: Houghton Mifflin Company, 2005.) 475. Saját fordítás.

33 „Részlet Jeszenszky Géza volt washingtoni nagykövet 2001–2002. évi jelentéséből.” Elérhető: <http://www.mti.hu/cikk/99778/> 2007. 02. 20.

Kulturális kapcsolatok

Ahhoz, hogy teljes képet kapjunk az amerikai–magyar viszony elmúlt tizennyolc éves történetéről, a politikai és gazdasági kapcsolatok mellett a kultúra területén tett közös intézkedéseket is meg kell vizsgálnunk. A kulturális egyezmények, bilaterális szervezetek, együttműködés az oktatás, kutatás területén, kulturális események, intézmények mind fontos szerepet játszanak az adott ország lakosságának a másik oldalról alkotott képének formálásában.³⁴

Az egyik kiemelkedő kulturális egyezmény Amerika és Magyarország között 1990-ben létrehozta a Fulbright Bizottságot. Célja, hogy kutatási és oktatási programokat támogasson, és cserelehetőséget biztosítson diákok, professzorok, művészek és kutatók számára. Azóta már más szervezetek is bekapcsolódtak magyar diákok csereprogramjába az Egyesült Államokba. Ilyen például az International Student Exchange Program, vagy a Hungarian-American Enterprise Scholarship Fund.

A rendszerváltás óta több kulturális egyezmény is született a két ország között. Az „oktatási miniszter 2000 márciusában Washingtonban aláírta az új kormányközi TÉT-megállapodást. 2004-ben lezárult a műszaki-tudományos területen folyó, a 10 éve működő Magyar–amerikai Közös Alap által meghatározott együttműködés, helyette új, intézményi kapcsolatokra épülő kooperáció kialakítása van napirenden.”³⁵ 2001-ben, New York-ban megnyílt Magyarország Kulturális Intézete. Emellett egyre több olyan szervezet létezik, amely a két ország közötti kulturális kapcsolatok fejlesztését tűzte ki célul.

A Szent Korona, mint már korábban említettem, fontos szerepet játszott a kétoldalú kapcsolatok javulásában. 1998 márciusában Göncz Árpád a másolatával ajándékozta meg Jimmy Carter volt elnököt. Az elnök kijelentése szépen összefoglalja nemcsak az adott esemény lényegét, de a két nemzet közötti (kulturális) kapcsolatok fejlődését, jellemzőit is:

A Magyar Korona másolata gyönyörű ajándék, és büszke vagyok rá, hogy az amerikai nép nevében elfogadhatom. A magyar nép ránk bízta egyik legnagyobb kincsét. Mi ezt visszaadtuk, mikor a körülmények lehetővé tették. A Korona má-

34 A kulturális kapcsolatok fejlődésének egyik bizonyítéka lehet a nemrégiben megjelent könyv is: *The United States and Hungary. Paths of Diplomacy 1848–2006*, amely az amerikai Külügyminisztérium gondozásában jelent meg és az amerikai–magyar kapcsolatok elmúlt 160 évét mutatja be.

35 Külügyminisztérium,
http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Ketoldal_u_kapcsolatok/Amerika/amerikai_egyesult_allamok/ 2007. 03. 24.

solata nagylelkű és kedves gesztusa a maradandó hitnek és bizalomnak, ami a két ország között létezik.³⁶

„Az amerikai–magyar kapcsolatok nagyon-nagyon biztos alapokon nyugsznak [...] és ünnepehetjük a két ország között fennálló barátságot” – mondta Collin Powell volt amerikai külügyminiszter 2003-ban. Ilyen és ehhez hasonló kijelentések jellemzik a kétoldalú kapcsolatok értékelését. Bár a két ország viszonya az elmúlt tizennyolc évben gyakran változott, így módosítva az együttműködés fő irányvonalait (a gazdasági segítségtől a szövetségi együttműködésig) a két ország közötti együttműködés végig sikeres volt. Mindkét országnak nagy változásokhoz kellett alkalmazkodnia az elmúlt években. A hidegháborús rendszer vége mindkét félnek nagy kihívásokat hozott. Magyarország számára a politikai és gazdasági rendszer átalakításának szükségességét, az Egyesült Államok számára pedig a külpolitikájának teljes átértelmezését.

A gyorsan, szinte napról napra változó események miatt ez a cikk természetesen csak egyfajta pillanatképet tud nyújtani a kétoldalú viszony alakulásáról és jelenlegi helyzetéről. Fontos kérdések, mint például a vízumkötelezettség eltörlése, többször megjelennek a napi sajtóban is, újabb fejleményeket közölve. E kérdésekre hozott döntések és a jövő egyéb kihívásai (pl.: Európa, Oroszország szerepe, a közel-keleti helyzet és az ottani amerikai jelenlét stb.) elképzelhető, hogy új alapokra helyezik az amerikai–magyar kapcsolatokat is.

36 „The Crown of St. Stephen.” Elérhető: <http://www.jimmycarterlibrary.org/museum/crown.phtml>. 2007. 03. 24. Saját fordítás.